

Iuliu-Marius Morariu

Situația românilor din Transilvania în perioada 1894-1918

SEMĂNĂTORUL - Editura online
Noiembrie 2011

Situația românilor din Transilvania în perioada 1894-1918

Morariu Iuliu-Marius, student,

Facultatea de Teologie Ortodoxă din Cluj-Napoca

1. Introducere

Cel de-al nouăsprezecelea secol traversat de umanitatea creștină are meritul de a-i fi adus acesteia zorii post-modernității contemporane. Din acest motiv, el s-a caracterizat în rândul popoarelor prin mișcări de emancipare culturală și de conștientizare a identității naționale, materializate la începutul urmașului său, secolul douăzeci.

Așa s-a întâmplat și în Transilvania. Sfârșitul anilor 1800 și începutul anilor 1900 o găsesc în plină luptă de câștigare a drepturilor firești a cetățenilor ei români. Mânați de sentimente de ură pentru asupritori, intelectualii ce reprezentau elita neamului vor realiza la 1892 un memorandum în acest sens,¹ pedepsit aspru, ca un act de rebeliune, nu atât de autoritățile centrale, cât de cele de la Budapesta.²

Românii însă nu se vor da bătuti și vor lupta în continuare. Interesul comun îi va ajuta să treacă peste diferențele confesionale³ sau ideologice și-i va unifica, ducându-se în acest sens uneori o adevărată activitate propagandistică, precum cea din ziarul „Românul”:

„Fiindcă binele poporului românesc în țara asta numai însuș poporul românesc îl poate săvârși, e lucru înțeleș, că întreg poporul românesc trebuie să țină ca fierul laolaltă, trebuie să lupte ca un singur om într-un suflet și într-o unire

¹ Din dorința de a fi brevilocvent, nu voi insista foarte mult asupra lui. Pentru mai multe informații privitoare la acest subiect, a se vedea: Alexandru Moraru, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885-2000 - Biserică. Națiune. Cultură*, vol. III, tom. I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006, pp. 531-544, precum și Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor sub coroana ungară*, vol. VII, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1913, p. 489.

² Cu toate acestea, acest memorandum a avut parte de reacții atât în țară cât și în străinătate. Pentru cea din urmă categorie, a se vedea: Dimitrie Braharu, *Chestiunea Română în Italia în timpul Memorandului*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, vol. IX, Editura „Cartea Românească din Cluj”, Sibiu, 1944, pp. 1-130.

³ Și acest lucru, în mare parte și datorită faptului că, spre deosebire de perioadele anterioare, când Biserica greco-catolică a avut parte de timpuri prospere, acum și ea trecea prin mari frământări. A se vedea în acest sens: Pr. prof. dr. Mircea Părcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 3, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, pp. 229-247.

*nedespărțită... Dacă între noi nu este solidaritatea națională, dacă nu ținem unul la altul ca fierul , dacă noi, în loc să luptăm împotriva dușmanului, ne războim noi între noi, dacă ne certăm și ne batjocorim unii pe alții, atunci nu putem face bine neamului nostru, ci facem treaba dușmanilor noștri”.*⁴

Alături de ei, încurajându-i susținându-i, s-a aflat întotdeauna Biserica. Astfel:

*„Cu toate că memorandiștii au fost întemnițați, iar Guvernul de la Budapesta a dizolvat, în 16 iunie 1894, Partidul Național Român, reprezentanții ai mișcării noastre naționale au înființat un comitet provizoriu, în frunte cu ieromonahul Vasile Mangra (mai târziu mitropolit al Transilvaniei) care a dus pe mai departe lupta pentru revendicările românilor transilvăneni”.*⁵

În centrul mișcărilor patriotice a fost așadar, între altele și „Partidul Național Român”. Lucrarea de față, care își propune, să studieze situația românilor în perioada 1894-1918, va avea în vedere, activitatea Bisericii, a lui, a unor instituții culturale de prestigiu, precum Astra și a unor oameni cu adevărat providențiali pentru acele vremuri. Lucrarea va fi structurată pe sectoare de activitate, religios, social-cultural și economic, urmărind să surprindă aspectele caracteristice ale desfășurării vieții în aceste sectoare și să ofere o imagine de ansamblu asupra ei.

⁴ ***, *Ori – ori*, în rev. „Românul”, anul I, nr. 18, 6/19 Maiu, Arad, 1911, p. 1. În articol, autorul combate criticile aduse patrioților români de către cei de la ziarul „Tribuna”, pasajul citat fiind deci componentă a diatribei. L-am preferat însă pentru că ilustrează perfect ipoteza susținută (n.n.).

⁵ Alexandru Moraru, *op. cit.*, p. 614 sq.

2. Români din Transilvania între anii 1894-1918

2.1. Raporturile româno-maghiare (încercări de maghiarizare)

Așa cum am precizat și în partea anterioară, raporturile dintre cele două populații, români și maghiari⁶ nu au fost unele tocmai amiabile și acest lucru, datorită faptului că ungurii, aflați, datorită dualismului, la putere, încercau maghiarizarea românilor⁷ prin diferite mijloace.⁸

O dovadă în acest sens este „*Legea Școlară Trefort*”, prin care, începând cu anul 1879, a fost introdusă în mod obligatoriu limba maghiară în școli la toate popoarele nemaghiare. Ea va fi introdusă în 1883 în școlile medii, iar în 1891, în toate grădinițele de copii.⁹ Paralel cu educația școlară, naționaliștii maghiari au lansat o ofensivă prin anumite „*societăți culturale*”, care se bucurau de sprijinul autorităților, în timp ce activități similare ale autorităților erau interzise. Reprezentativă este aici, „*Reuniunea sau Societatea transilvană pentru cultura maghiară sau FEMKE (Felvideki Magyar Kozmuvelodosi Egyesulet)*, al cărei țel era: „*cucerirea de teritorii lingvistice în zone locuite de naționalități*”.¹⁰

⁶ Mă refer aici strict la partea șovină (n.n.).

⁷ În instituțiile publice limba utilizată era maghiară, ceea ce arată tocmai acest lucru. Teodor V. Păcățian spunea, referitor la acest fapt: „*În limba română e tras românul în judecată civilă ori criminală, în ceeași limbă i se face petrectarea, în aceeași limbă i se rostește sentința. În cele mai multe cazuri el se vede dar osândit fără să-și poată da seama cum și de ce*”. Teodor V. Păcățian, *op. cit.*, p. 526.

⁸ Alexandru Moraru, *op. cit.*, p. 615. În acest sens, părintele Păcurariu spune: „*maghiarizarea se făcea pe diferite căi: prin legiuiri de stat, prin școli, prin societăți culturale, prin colonizări. În anumite regiuni ale Trabsilvaniei s-a încercat să se facă acest lucru chiar prin mijlocirea Bisericii. Deznaționalizarea forțată ajunge o doctrină de stat, o adevărată „dogmă politică*”. Pr. dr. Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar fata de Biserica româneasca din Transilvania în perioada dualismului*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986, p. 31. De asemenea, contemporanul Păcățian remarca atunci că: „*Preocuparea de căpetenie a guvernului (ungar, n.n.) nici nu e buna administrațiune, ci maghoiarizarea întregii vieți publice*”. Teodor V. Păcățian, *op. cit.*, p. 526.

⁹ Dr. Onisifor Ghibu, *Viața și organizația bisericească și școlară în Transilvani și Ungaria*, București, 1915, p. 106; ***, *Istoria Transilvaniei, vol. II*, Editura George Barițiu, Cluj-Napoca, 1997, pp. 92-93.

¹⁰ Pr. dr. Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar fata de Biserica româneasca din Transilvania în perioada dualismului...*, p. 41. Despre activitatea ei și despre taxele anuale impuse cetățenilor în vederea susținerii ei, a se vedea: Zenovie Păclișanu, *Politica minoritară a guvernelor ungurești*, București, 1943, pp. 86-98.

De asemenea, o altă încercare de acest fel se va realiza și prin „*Legea numirilor de localități*”. Acestea trebuiau înscrise în documentele oficiale numai în limba maghiară.¹¹ Alături de aceasta, s-a încercat, cum era de așteptat, și maghiarizarea numelor de persoane, procedeu, ce-i drept cu o origine mult mai veche, întâlnit încă din perioada „voievodatelor”.¹² În secolul XIX, acest procedeu, cunoaște o perioadă de înflorire începând cu 1867. Ca rezultat, părintele Păcurariu remarcă faptul că:

„S-a constituit o Asociație (sau Societate) centrală pentru schimbarea numelui (Kozponti nevmagyarosito tarsasag), cu aprobarea Ministerului de Interne, care a schimbat, până în 1896, peste 14000 de nume”.¹³

Ulterior, în anul 1898, a apărut la Budapesta, în a doua ediție,¹⁴ cartea intitulată „*Hogy magyarosítsuk a vezetek neveket? (Cum să maghiarizăm numele de familie?)*”, semnată de președintele Asociației amintite anterior, Telkes Simon. Lucrarea cuprindea indicații asupra modului de maghiarizare a numelor românești, care, după cum arăta autorul era „*un fel de crez politic*”.¹⁵ Între modalități era menționată adăugarea unui „i” la locul nașterii, sau prin adăugarea ca nume a profesiei sau meseriei (bineînțeles în maghiară, de exemplu: Asztalos - Tâmplarul, Juhasz - Ciobanu, Meszaros – Măcelaru, Takas - Țesătorul, Pap – Popa, Kantor – Cantorul, Katona – Soldatul).¹⁶

După 1894, când s-a introdus căsătoria civilă obligatorie, această metodă va avea rezultate foarte bune în cadrul acestei activități, aducându-și aportul în acest sens și ofițerii de stare civilă (registrele de stare civilă au fost atunci luate de la preoți și trecute în sarcina primăriilor).¹⁷ În scopul opririi acestui proces, mulți intelectuali români români, dar nu numai, au pus copiilor lor nume de origine latină: Romulus, Remus etc., care s-ar fi putut traduce și maghiariza cu greu.¹⁸

¹¹ *Ibidem*, pp. 35-40; Alexandru Moraru, *op. cit.*, p. 615. Sigur, acțiunea nu a avut un succes deplin, căci, după cum remarcă părintele Moraru: „*Au fost și unele localități ale căror nume nu putut fi complet maghiarizate, astfel că denumirea lor a devenit de-a dreptul stranie și anume: Albac – Fehervolgy, Câmpeni - - Topanfalva, Baia de Arieș - Aranyosbanya, Ponor – Nagypononor, Sălciua de Sus – Felsoszesva, Valea Geoagiului – Kis Gyorgy Patak...*” *Ibidem*, pp. 623-624.

¹² Pr. dr. Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar fata de Biserica româneasca din Transilvania în perioada dualismului...*, p. 41.

¹³ *Ibidem*, p. 42.

¹⁴ Probabil prima să fi apărut în 1867 sau mai târziu, nu știm, autorul nu specifică (n.n.).

¹⁵ *Ibidem*, p. 42.

¹⁶ *Ibidem*, pp. 42-43.

¹⁷ *Ibidem*, p. 43. Părintele Moraru accentuează nu doar maghiarizarea cu ocazia cununiiilor, ci și cu ocazia botezurilor: Alexandru Moraru, *op. cit.*, p. 625.

¹⁸ *Ibidem*, p. 625; Pr. dr. Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar fata de Biserica româneasca din Transilvania în perioada dualismului...*, p. 44.

De asemenea, elevii români care frecventau gimnaziile maghiare erau maghiarizați din oficiu, fiind trecute adesea nu doar numele în varianta maghiară, ci și naționalitatea (de exemplu a lui Petru Dalyai, adică Dăianu, fiu de preot unit, dar de naționalitate ungar, sau a lui Stoika Iosephus, care, deși ungar, avea un frate valah).¹⁹

Revenind la domeniul cultural, trebuie amintită în mod obligatoriu între activitățile de maghiarizare și „*legea pentru salarizarea învățătorilor*” din 1893. Aceasta prevedea salarii foarte ridicate pentru cadrele didactice, care trebuiau să fie plătite de către fiecare confesiune sau comunitate locală. Întrucât, adesea, românii, adesea nu aveau posibilitatea susținerii lor, multe școli de-ale noastre au fost transformate în școli de stat, și, implicit, maghiarizate.²⁰

Din dorința de a crește procentul etnic al ungarilor în Transilvania, va rezulta, în 1904 și „*legea colonizărilor*”. În baza ei, maghiarii colonizați în Transilvania primeau bunuri și averi impresionante doar pentru că măreau numărul populației de aici. În același an, prin „*Proiectul Berzeviczy*”, s-au preconizat anumite modificări în legile școlare, respectiv predarea unor materii în limba maghiară și cenzura manualelor școlare. Deși proiectul nu va ajunge să fie discutat în Camera deputaților, el va fi pus în aplicare în școlile românești din Transilvania.²¹

În 1907, vor avea loc noi încercări de maghiarizare, concretizate prin „*legea lui Appony*”,²² care, va fi pusă în aplicare, în ciuda opoziției interne și internaționale. În cadrul ei se precizau următoarele:

- „a) fiecare învățător era obligat să facă educație patriotică ungurească;*
- b) elevii erau obligați să-și însușească limba maghiară în conversație și în scris până la încheierea școlii;*
- c) ridicarea aberantă a salariilor cadrelor didactice, pentru a nu putea fi plătite de bisericile românești (și astfel trebuiau etatizate sau desființate);*
- d) obligativitatea predării majorității disciplinelor în limba maghiară;*
- e) registrele școlare să fie redactate în limba maghiară²³*

¹⁹ *Ibidem*, p. 44.

²⁰ *Ibidem*, pp. 147-148; Alexandru Moraru, *op. cit.*, p. 623.

²¹ *Ibidem*, pp. 625-626.

²² A se vedea în acest sens: Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor sub coroana ungară, vol. VIII*, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1915, pp. 456-457. Șovinismul acestui conte Aponny era atât de mare încât îndrăznește să-l atace chiar și pe conaționalul său, Șt. Tisza (în vremea când acesta era prim ministru), care dorea să ajungă la o înțelegere cu românii. ***, *Dări de seamă, Rudolf Schuller, Polotiske Erinnerungen*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, vol. VIII, Editura „Cartea Românească din Cluj”, Sibiu, 1942, p. 488.

- f) localul școlii să fie corespunzător (în caz contrar era etatizat ori închis)
- g) la începerea misiunii de dascăl, fiecare era obligat să depună un jurământ de credință față de patria ungară și față de constituția aceleia”.²⁴

O altă mare încercare de acest fel poate fi considerată și lucrarea lui Huszar Antal,²⁵ apărută la Budapesta în același an, care prevedea distrugerea unității demografice a românilor transilvăneni, încadrarea Bisericii greco-catolice în cea romano-catolică, distrugerea unității românilor din Transilvania cu cea a românilor din Țara Românească, desființarea autonomiei Bisericii ortodoxe din Transilvania și altele asemenea lor.²⁶

Ultima încercare de maghiarizare a avut loc chiar în timpul primei conflagrații mondiale, cu zece ani după cele anterior menționate, avându-l drept protagonist pe contele Bethlen Istvan. Planul său preconiza colonizarea de elemente noi, maghiare, sprijinirea asimilării românilor de unguri, apărarea maghiarilor de pericolul deznaționalizării (sic!), favorizarea emigrării românilor în România etc. În vederea punerii lui în aplicare, Bethlen a solicitat înființarea unui minister special, numit „*al reconstrucției Transilvaniei*”²⁷. Tot în această perioadă, datorită emigrării mai multor dascăli dincolo de Carpați, are loc o etatizare în masă a mai multor școli confesionale, în ciuda protestelor episcopilor.

Din perspectiva politică, trebuie de asemenea menționat și faptul că autoritățile maghiare au încercat cu orice chip să împiedice constituirea de grupări politice românești, iar mai apoi, după constituirea lor, le-au sabotat prin toate mijloacele posibile. Așa se face că, dacă, în 1892, la conferința „*Partidului Național Român*” au fost prezenți 212 delegați²⁸, la 22 octombrie 1896, adunările electorale cercuale ale acestuia au fost oprite în Brașov,²⁹ iar 2

²³ Aici se vede din nou, în mod explicit, încercarea de maghiarizare anumelor, de această dată în masă, printr-un act mișelesc, respectiv registrele școlare (n.n.).

²⁴ *Ibidem*, pp. 626-627. Împotriva ei se va remarca o acțiune energetică a Bisericii Ortodoxe, concretizată într-un memorandum, la redactarea căruia au participat personalități marcante ale vremii: Ioan Mețianu, Ioan Papp (greco-catolic), Nicolae Popea. Teodor V. Păcățian, *op. cit.*, vol. VIII, p. 457. De asemenea, între luptătorii mari împotriva acestuia se numără și Vasile Goldiș, căruia, pentru a și-l apropia, acesta îi propune scaunul de secretar de stat în Ministerul Instrucțiunii și Cultelor, dar este refuzat. I. Moga, *Necroloage – Vasile Goldiș*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, vol. 6, Tipografia „Cartea Românească, Cluj-Napoca, 1936, p. 784.

²⁵ În jurul existenței acestei lucrări a avut loc o întreagă polemică între cei care susțin existența sau inexistența ei. Unul dintre autorii celui de-al doilea volum al *Istoriei Transilvaniei* susține că a făcut referire la ea într-o lucrare din 1924, ori acest lucru implică în mod obligatoriu și consultarea ei. ***, *Istoria Transilvaniei...*, p. 79. Întrucât există un bogat număr de voci, atât din România, cât și din străinătate care susțin existența ei, nimic nu ne împiedică să credem acest lucru.

²⁶ *Ibidem*, p. 628.

²⁷ Pr. dr. Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar fata de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului...*, p. 57.

²⁸ Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor sub coroana ungară*, vol. VII..., p. 489.

²⁹ *Ibidem*, vol. VIII, p. 7.

zile mai târziu, vor fi oprite adunările naționale ale românilor de la Sibiu.³⁰ Protestele și recursul acestora împotriva acestui abuz vor fi respinse de ministrul de interne la 24 decembrie.³¹

Acestea sunt principalele încercări de maghiarizare întreprinse de naționaliștii maghiari în perioada 1894-1918. Din fericire pentru noi, evenimentele anului 1918, au schimbat raporturile între cele două populații și au stopat asaltul șovin al celor pomeniți și au redat românilor drepturile cuvenite, de care ei au fost privați vreme de atâtea secole.

2.2. Activitatea culturală, educațională, socială și economică și religioasă a românilor în această perioadă

În ciuda încercărilor de maghiarizare și a vieții grele de românii transilvăneni, aceștia, vor reuși totuși și anumite înfăptuiri cu adevărat importante pentru nivelul lor de trai³² și pentru cel cultural, ce vor constitui premisa evenimentelor de la 1918. Astfel, „*mobilitatea socială consecință a dezvoltării economice, în special în perioada 1896-1914, legile sanitare, îmbunătățirea și diversificarea alimentației au marcat evoluțiile pozitive în această direcție*”.³³ Datorită acestor lucruri, în perioada 1850-1910 va avea loc o creștere a populației Transilvaniei.³⁴

Având o populație numeroasă, de peste 3 milioane de locuitori,³⁵ românii aveau nevoie implicit și de un sistem de într-ajutorare financiară, cunoscută fiind repulsia șovinilor etniei conducătoare față de ei. În aceste condiții se va dezvolta un adevărat sistem bancar românesc, constând, de exemplu, între anii 1905-1906, în 129 de bănci cu un capital de

³⁰ *Ibidem*, p. 12. „Primarul zice că nu poate concede ținerea conferinței pentru împrejurarea că lectorii chemați la adunarea numită nu se grupează după cercuri de alegere, ci după naționalitate. *Ibidem*, p. 15. Autorul realizează ulterior combaterea afirmației primarului, în continuarea aceleiași pagini.

³¹ *Ibidem*, p. 21.

³² Și acest lucru, datorită mișcărilor susținute de menținere trează a spiritului național. De exemplu, după eliberare (fusesse condamnat la 8 luni de închisoare pentru că a făcut parte din gruparea memorandiștilor), Nicolae Cristea va scrie o carte de meditație politică, intitulată „*La Țintă*”, în care: „*i-a îndemnat pe conducătorii românilor să-și mențină națiunea bine organizată și gata să profite de orice ocazie pentru a-și atinge țelul*”. Keith Hitchins, *Studii privind istoria modernă a Transilvaniei*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1970, p. 161.

³³ Acad. Gheorghe Platon, coord., *Istoria Românilor, vol. VII, Tom II*, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 294.

³⁴ *Ibidem*, p. 294.

³⁵ Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor sub coroana ungară, vol. VII...*, p. 530; vezi și: ***, *În ajunul adunării generale a Asociațiunei*, în rev. „Transilvania”, anul XXVI, nr. 8, 15 Augustu, Sibiu, 1895, p. 227.

1772907 coroane. Pe lângă sprijinirea cetățenilor, ele sprijineau financiar și școala și cultura românească, prin burse.³⁶ Demersul lor a avut, după cum se va vedea, succes, căci:

*„Numărul românilor care au absolvit instituții de învățământ superior a crescut în deceniile premergătoare primei conflagrații mondiale, așa cum o demonstrează cercetările recente privind elitele românești în această perioadă. Dacă în 1860 existau 150 de studenți români, în 1912-1913, numărul lor a ajuns la 627, la care se adăugau 368 de studenți în seminarii și institute teologice. Studenții români reprezentau aproximativ 5 % din totalul studenților din Ungaria.. Între 1900 și 1918, au fost 353 de doctorate românești la Universitatea din Budapesta.”*³⁷

Atenția lor s-a îndreptat însă principal spre sistemul de învățământ, atât de nedreptățit de stat din punct de vedere material de către stat, după cum remarcă cu tristețe, contemporanul acelor vremuri, Teodor Păcățian:

*„Noi românii, o populație completă de peste 3 milioane de suflete, contribuim cu sângele și cu averea noastră pentru susținerea statului, nu avem însă, pentru înaintarea noastră culturală nici un așezământ susținut de stat”.*³⁸

În aceste condiții, băncile românești și oamenii cu venituri și suflet mare erau factori cu adevărat providențiali, căci:

*„Pentru Învățământ, din resurse proprii, românii cheltuiau anual peste 3 milioane de coroane, întreținând cinci seminarii, patru licee cu opt clase, o școală comercială, un gimnaziu, o școală reală³⁹, patru școli secundare de fete, 3279 școli primare”.*⁴⁰

Ceea ce făceau băncile pentru școli în general, făceau fundațiile pentru tinerii săraci cu dorința de a învăța. Astfel:

„Fundația Gojdu acorda burse studenților români înscriși la universitățile din Imperiu, fundația „Andronic” a oferit burse în valoare de 330600 de coroane pentru încurajarea meseriilor, iar cele 11 fundații ale Blajului greco-catolic, între 1871 și 1891, au sprijinit financiar un număr de

³⁶ Acad. Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. 300.

³⁷ Ioan Aurel Pop, Thomas Nagler, Magyari Andras, coord., *Istoria transilvaniei, vol. III*, Editura Institutului Cultural Român, Cluj-Napoca, 2003, p. 561. Observăm o creștere de 4 ori a numărului studenților, dar, în același timp, o pondere insignifiantă (5%) a numărului studenților români în Ungaria, în raport cu populația românilor (n.n.).

³⁸ Teodor V. Păcățian, *op. cit.*, p. 530.

³⁹ Este vorba de cea din Brașov, înființată la 19 ani după nașterea gimnaziului de aici. G. Chelariu, *Școala gr.-or. română din Brașov*, în rev. „Transilvania”, anul XLV, nr. 4, Aprilie, Sibiu, 1914, p. 122.

⁴⁰ Acad. Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. 300.

1102 bursieri, cu o sumă de 131012 coroane pentru desăvârșirea studiilor gimnaziale sau universitare”.⁴¹

În aceste condiții, nici Biserica Ortodoxă nu s-a lăsat mai prejos, ci, prin fundațiile „Andrei Șaguna” și „Pantaziana”, a investit în școli, în aceeași perioadă, cca o jumătate de milion de coroane.⁴²

Un rol aparte în susținerea învățământului și a tinerilor l-a avut și „Astra”⁴³. Între preocupările cele mai importante ale ei în acest sens se numără înființarea școlii de fete din Sibiu (cu internat), singura instituție de învățământ în limba română de acest gen în intervalul 1886-1914 (în care reușește să școlarizeze 1472 de fete).⁴⁴ A fost aprobată ca proiect la 30 decembrie 1884, pentru înființarea ei asociația investind 40000 de florini⁴⁵. Ea a fost în așa fel organizată, „incatu sa corespunda atātu cerintelor unei paturi de mijlocu, catu si cerintelor unei paturi mai superioare ale societatii romane”.⁴⁶

De asemenea, tot din dorința de a ajuta școlile transilvane, la 5 martie 1885 se dispune înființarea unui „fond al învățământului”, o bibliotecă centrală a asociațiunii și a mai multor astfel de instituții comunale.⁴⁷ Cel din urmă deziderat se împlinește destul de repede, astfel că, la sfârșitul anului 1884 are loc „cumpărarea și distribuirea de cărți la 8 biblioteci populare din Porești, Saliste, Gurariului, Tilisca, Cacova, Sacelu, Poplaca și Avrigu”.⁴⁸

În ceea ce privește stipendiile, acestea s-au acordat în toți acești ani, după cum rezultă din procesele verbale, existând și cazuri în care, din cauza renunțării la școală, vor trebui sistate (de exemplu, cel al lui D. Barbu, a cărui subvenționare este oprită la 5 Martie 1885, din cauza abandonului școlar).⁴⁹ Numărul lor nu va fi neapărat unul foarte ridicat, după cum

⁴¹ *Ibidem*, p. 300.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Și în cadrul acesteia, existau o serie de fundații care ajutau tinerii, multe dintre acestea înființate ca urmare a dorinței testamentare a unor oameni înstăriți care lăsașu asociații sume destul de consistente. Un exemplu în acest sens este avocatul George Filip din Tășnad, care, lasă acesteia prin testament 20000 de florini în vederea înființării unei fundații care să-i poarte numele. Vezi: ***, *Fundațiunea George Filipu*, în rev. „Transilvania”, anul XXVI, nr.3, 15 Martiu, Sibiu, 1895, pp. 65-66.

⁴⁴ Acad. Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. 300.

⁴⁵ ***, *Procesele verbale ale comitetului Asociațiunei transilvane pentru literatura romana si cultura poporului roman, luate in sedintele de la 30 decembrie 1884 si 15 ianuarie 1885*, în rev. „Transilvania”, anul XVI, nr. 1-2, Ianuarie, Sibiu, 1885, pp. 15-16.

⁴⁶***, *Procesele verbale ale comitetului Asociațiunei transilvane pentru literatura romana si cultura poporului roman, luate in sedintele dela 27 Februarie si 5 Martie 1885*, în rev. „Transilvania”, anul XVI, nr. 5-6, Martie, Sibiu, 1885, p. 47.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 47.

⁴⁸ ***, *Procesele verbale ale comitetului Asociațiunei transilvane pentru literatura romana si cultura poporului roman, luate in sedintele dela 30 Martie, 24 si 25 Aprilie n. 1885*, în rev. „Transilvania”, anul XVI, nr. 9-10, Mai, Sibiu, 1885, p. 79.

⁴⁹ ***, *Procesele verbale ale comitetului Asociațiunei transilvane pentru literatura romana si cultura poporului roman, luate in sedintele dela 27 Februarie si 5 Martie 1885...*, p. 47. Ulterior, din fondurile destinate lui, se vor

reiese din dările de seamă, însă ele vor fi adesea destul de consistente, sumele alocate fiind importante ca valoare numerică.⁵⁰ Astfel, în ultimul an al perioadei pe care o avem în vedere, respectiv 1917 – 1918, „Astra” subvenționa 21 de bursieri, cu sume între 700 și 80 de coroane. Nivelul de studii al acestora era destul de variat, întâlnindu-se de la elevii la școlile populare și până la studenți.⁵¹

Aceasta va fi și în continuare activitatea asociațiunii, până la unire. An de an ea va fi tot mai amplă și mai bogată, odată cu creșterea veniturilor și a numărului de membri. După 1918, ea va înregistra de asemenea o creștere a activităților culturale. Așa se explică faptul că în anul unirii se putea afirma fără teama de a greși că:

*„Școala superioară de fete cu internat a Asociațiunii a trecut de la anii 80 ai veacului trecut (secolul XIX, n.n.), tot ce are Ardealul mai distins ca intelectualitate femeiască”.*⁵²

Tot „Astrei” i se datorează și înființarea a 430 de biblioteci, înzestrate cu peste 26000 de volume⁵³. Ea se face responsabilă, la debutul secolului XX, cu publicarea unei „Enciclopedii Române” în 3 volume⁵⁴, atât de necesară în acele vremuri tulburi în vederea afirmării identității naționale și a prezentării elementelor definitorii neamului românesc, precum istoria, geografia sau literatura sa.⁵⁵

Poate, pentru aceste mari înfăpturi și pentru celelalte, ea se va bucura de mult respect din partea tineretului, care va participa la toate manifestările ei. O frumoasă colaborare cu tinerii a avut loc cu ocazia serbării semicentenarului asociațiunii, în anul 1911. Iată cum descrie acest eveniment un participant:

„În programul serbărilor a fost și o defilare a foștilor elevi care au făcut examenul de maturitate la liceul din Blaj.

aloca 25 florini elevului Alemanu Galea din clasa a VII-a, care solicită un ajutor financiar; ***, *Procesele verbale ale comitetului Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român, luate în ședințele dela 30 Martie, 24 și 25 Aprilie n. 1885, ...,* p. 76.

⁵⁰ „Între 1861 și 1911, suma totală a ajutoarelor s-a ridicat la 123000 de coroane”. Ioan Aurel Pop, Thomas Nagler, Magyari Andras, coord., *op. cit.*, p. 557.

⁵¹ A se vedea: ***, *Lista bursierilor „Asociațiunii” pe anul școlar 1917/1918*, în rev. „Transilvania, anul XLIX, nr. 1-12, 1 Decembrie, Sibiu, 1918, pp. 38-39.

⁵² Valer Moga, *„Astra” și societatea (1918-1930)*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003, p. 516.

⁵³ Acad. Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. 301.

⁵⁴ Despre inițiativa publicării ei și hotărârile cu privire la ea, vezi: Ioan Micu Moldovanu, dr. Vasile Bologa, *Apelu – Creștere și cultură*, în rev. „Transilvania”, anul XXVI, nr.2, 15 Februarie, Sibiu, 1895, pp. 33-35.

⁵⁵ Din păcate, nu am avut acces decât la 2 volume. Este vorba despre: Dr. C. Diaconovich, *Enciclopedia Română, publicată din însărcinarea și sub auspiciile Asociațiunii pentru Literatura Română și cultura poporului român, Tomul II*, Editura și tiparul lui W. Krafft, Sibiu, 1904 și: Idem, *Enciclopedia Română, publicată din însărcinarea și sub auspiciile Asociațiunii pentru Literatura Română și cultura poporului român, Tomul III*, Editura și tiparul lui W. Krafft, Sibiu, 1900.

Pe terasa catedralei erau „notabilitățile” în frunte cu arhieriei. Foștii elevi veneau dinspre centru, spre podul Târnavei. Erau grupați după an. Întâi cei ce au făcut examenul în acel an 1911, apoi cei din 1910 și așa mai departe, tot mai vechi. În grupul următor /1910 era și neuitata, scumpa mea soție de mai târziu, Margareta, prima femeie care a făcut bacalaureatul la acel liceu. În grupul din 1907 eram și eu.

Cei proaspeți erau mulți și tineri și veseli și sprinteni. Salutau cu pălăriile, cu mâinile ridicate pe cei de pe estradă. Fiecare grup avea în față, purtată de unul din ei o tablă cu inscripția anului de bacalaureat. S-au scurs așa, ani după ani, rând pe rând, după fiecare tablă cunună anulului mai puțini, mai încet pășind, mai oboșiți de viață.

Mai pe urmă a fost un preot bătrân /Vai! I-am uitat numele./ Venea singur singurel, abea pășind, abea ducând tabla cu îndepărtatul număr al anului, din care a mai rămas sub soare numai el singur”.⁵⁶

Nu trebuie să oțimem, între modalitățile de păstrare și emancipare a spiritului național și activitatea diferitelor gazete și reviste care au activat în această perioadă, spre exemplu: „*Transilvania*”(la Sibiu), „*Tribuna*”(la Arad), „*Telegraful Român*”(la Sibiu), „*Românul*”(la Arad), „*Țara noastră*” (revista populară a Astrei- Sibiu) și multe altele.

În acțiunea de culturalizare a maselor de la sate, principalii pionieri erau preoții și învățătorii, care cunoșteau în profunzime problemele poporului și erau responsabili direct de luminarea lui. În acest sens, Octavian Goga le scria în 1907 acestora spunându-le:

„Cărturarii noștri de la sate – îndeosebi preoții și învățătorii, să-și deie seama de rostul lor de luminători ai mulțimii. Ei cunosc necazurile lumii ale cărei povățuitori sunt. Ei știu ce doare și unde doare. Ei să învețe și leacul...Ei să înceapă munca mare de premenire a minții și a năravurilor. Să lucreze înainte cu temeul faptelor, fără multe vorbe de prisos și fără vicleimuri goale.

Să se pătrundă de durerea și amărăciunea acelor muncitori chinuți ai gliei cari robotesc și asudă și sprijinesc pe umerii lor trudiți o țară cu domniile ei de tot felul...”⁵⁷

Activitatea Bisericii nu s-a limitat însă doar la acțiunea de culturalizare întreprinsă de preoți. Avem astfel, o mulțime de teologi de seamă între memorandiști (de exemplu, mai-sus

⁵⁶ Ionel Pop, *Câteva amintiri – marginale – despre festivitățile „Astra” de la Blaj, 1911*, în rev. „Astra blăjeană”, nr. 3(60), septembrie, Blaj, 2011, p. 15.

⁵⁷ Octavian Goga, *Din păcatele noastre*, în rev. „Țara noastră – revista populară a Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”, anul I, nr. 7, II Februarie, Sibiu, 1907, p. 105.

pomenitul Nicolae Cristea, Dimitrie Comșa și Daniil Popovici-Barcianu),⁵⁸ și atitudini fățișe de împotrivire a conducătorilor ei împotriva atitudinii șovine a maghiarilor și împotriva acțiunilor întreprinse de ei. În acest context se încadrează și pastorală din 10/22 aprilie 1896 a mitropolitului Miron. Aceasta a fost trimisă cu prilejul festivităților „mileniului” (adică a sărbătoririi a o mie de ani de la așezarea ungarilor în Panonia), când autoritățile au cerut ierarhilor să trimită pastorale credincioșilor, în care să le explice importanța acestor sărbători. El s-a supus, însă, în conținutul ei, arăta că românii transilvăneni nu pot lua parte la această sărbătoare, dată fiind situația nedreaptă în care erau ținuți.⁵⁹

Urmașul lui, Ioan Mețianu, a protestat și el în repetate rânduri împotriva abuzurilor maghiarilor, în special împotriva legilor lui Appony, în timp ce mitropolitul Vasile Mangra a devenit unul dintre adepții lui Tisza Istvan, după ce în tinerețe fusese unul dintre marii militanți ai românilor.⁶⁰

La rândul ei, și preoțimea s-a implicat în problemele sociale și naționale ale neamului, clerul ortodox suferind persecuții, reprimări, deportări sau condamnări la moarte între anii 1916-1918. Alți preoți și-au dat viața pentru realizarea marelui ideal național, în timp ce alții, deși nu au ajuns la jertfa supremă, au participat activ la demersurile premergătoare unirii.⁶¹

Acestea au fost, din punct de vedere administrativ, cultural, social, religios și educațional, principalele realizări ale românilor transilvăneni. Ele sunt cu atât mai importante cu cât au loc în timpuri grele și sunt dovada unei lupte aprige, a unității și patriotismului lor, a dorinței lor de a progresa și prospera, de a-și forma elite care să-i reprezinte și care să lupte pentru dobândirea drepturilor lor și pentru eliberarea de sub jugul dualist.

⁵⁸ Pr. dr. Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar fata de Biserica româneasca din Transilvania în perioada dualismului...*, p. 65.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 65.

⁶⁰ *Ibidem*, pp. 67-69.

⁶¹ Alexandru Moraru, *op. cit.*, p. 316.

3. Concluzii

După cum s-a putut observa, perioada pe care am avut-o în vedere în cadrul acestei lucrări, nu a fost deloc una ferice pentru românii transilvăneni, acțiunile șovine maghiare fiind diverse și susținute.

Încercările lor, diverse și susținute financiar adesea chiar de guvernul de la Budapesta, soldate, spre norocul nostru, aproape întotdeauna eșecului, au produs însă tulburări în rândul poporului, iar abuzurile lor au fost destul de numeroase, dacă ne gândim la încercările de maghiarizare a numelor, a localităților, la legile școlare ale lui Appony sau la alte acțiuni de acest fel.

Cu toate acestea, ele nu au reușit nici să-i deșădăcineze pe români și nici să-i îndepărteze de idealul național. Am văzut cum aceștia și-au înființat bănci, fundații și asociațiuni, prin care apoi și-au susținut școlile și celelalte instituții proprii, precum și bursierii. Providențiale în acest sens au fost fundația „Gojdu”, „Astra” cu fundațiile ei, fundațiile „Andrei Șaguna” și „Pantazius”, cu ajutorul lor reușindu-se înființarea și întreținerea de școli (mă gândesc aici la liceul de fete al Astei) și stipendierea tinerilor capabili și meritorii, dar lipsiți de posibilități.

Românii au folosit de asemenea drept armă împotriva asupritorilor și pana. Au creat publicații și le-au menținut pe cele existente. Ele au constituit mijlocul principal de informare al poporului cu privire la evenimentele interne și internaționale, precum și locul unde aceștia își puteau spune părerea și puteau afla informații cu privire la încercările de maghiarizare sau la alte inițiative de acest gen.

Pana însă nu s-a manifestat doar în acest cadru. Astfel, tot în această categorie se încadrează și diferitele lucrări ale marilor patrioți ai vremii (m-aș gândi aici în primul rând la

volumele lui Teodor V. Păcățian), sau contribuția eclesiastică, concretizată în pastoralele mitropoliților sau în diferitele lucrări cu caracter patriotic a teologilor de seamă ai vremii.

Răsplata cea mai mare a eforturilor lor a fost, cu siguranță, unirea, dezideratul așteptat de veacuri, în care ei l-au crezut, pe care l-au mărturisit și pentru care unii și-au dat chiar și viața.

Aceasta a fost, în linii mari, viața românilor transilvăneni în perioada 1894-1918. Cu bune, cu rele, cu bucurii și necazuri, ei au știut să o trăiască așa cum trebuie, ferindu-se de tentații și călindu-se în focul ispitelor și devenind astfel buni români ai țării de mai târziu. Greutățile lor au constituit probabil elementul reprezentativ al pedagogiei durerii, care i-a format și i-a făcut oamenii de care astăzi suntem mândri.

BIBLIOGRAFIE

A. Izvoare

- Ghibu, Onisifor, *Viața și organizația bisericească și școlară în Transilvania și Ungaria*, București, 1915.
- Păcățian, Teodor V., *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor sub coroana ungară, vol. VII*, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1913.
- Idem, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor sub coroana ungară, vol. VIII*, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1915.

B. Lucrări auxiliare

- Hitchins, Keith, *Studii privind istoria modernă a Transilvaniei*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1970.
- ***, *Istoria Transilvaniei, vol. II*, Editura George Barițiu, Cluj-Napoca, 1997.
- Moga, Valer, „Astra” și societatea (1918-1930), Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003. Moraru, Alexandru, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885-2000 - Biserică. Naștere. Cultură, vol. III, tom. I*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006.
- Păcurariu, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române, vol. 3*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994.
- Idem, *Politica statului ungar fata de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986.
- Pâclișanu, Zenovie, *Politica minoritară a guvernelor ungurești*, București, 1943.

C. Dicționare și Enciclopedii

- Diaconovich, C. *Enciclopedia Română, publicată din însărcinarea și sub auspiciile Asociațiunii pentru Literatura Română și cultura poporului român, Tomul II*, Editura și tiparul lui W. Krafft, Sibiu, 1904.
- Idem, *Enciclopedia Română, publicată din însărcinarea și sub auspiciile Asociațiunii pentru Literatura Română și cultura poporului român, Tomul III*, Editura și tiparul lui W. Krafft, Sibiu, 1900.

D. Studii și articole

- Braharu, Dimitrie, *Chestiunea Română în Italia în timpul Memorandului*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, vol. IX, Editura „Cartea Românească din Cluj”, Sibiu, 1944, pp. 1-130.
- Chelariu, G., *Școala gr.- or. română din Brașov*, în rev. „Transilvania”, anul XLV, nr. 4, Aprilie, Sibiu, 1914, p. 122.
- ***, *Dări de seamă, Rudolf Schuller, Polotiske Erinnerungen*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, vol. VIII, Editura „Cartea Românească din Cluj”, Sibiu, 1942, pp. 488-489.
- ***, *Fundațiunea George Filipu*, în rev. „Transilvania”, anul XXVI, nr.3, 15 Martiu, Sibiu, 1895, pp.65-66.
- Goga, Octavian, *Din păcatele noastre*, în rev. „Țara noastră – revista populară a Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român”, anul I, nr. 7, II Februarie, Sibiu, 1907, pp. 103-105.
- ***, *În ajunul adunării generale a Asociațiunii*, în rev. „Transilvania”, anul XXVI, nr. 8, 15 Augustu, Sibiu, 1895, pp. 223-229.
- ***, *Lista bursierilor „Asociațiunii” pe anul școlar 1917/1918*, în rev. „Transilvania”, anul XLIX, nr. 1-12, 1 Decembrie, Sibiu, 1918, pp. 38-39.
- Moldovanu, Ioan Micu, dr. Vasile Bologna, *Apelu – Creștere și cultură*, în rev. „Transilvania”, anul XXVI, nr.2, 15 Februarie, Sibiu, 1895, pp. 33-35.
- Moga, I., *Necrologe – Vasile Goldiș*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională”, vol. 6, Tipografia „Cartea Românească, Cluj-Napoca, 1936, p. 784.
- ***, *Ori – ori*, în rev. „Românul”, anul I, nr. 18, 6/19 Maiu, Arad, 1911, p. 1.
- Platon, Gheorghe, coord., *Istoria Românilor, vol. VII, Tom II*, Editura Enciclopedică, București, 2003.
- Pop, Ionel, *Câteva amintiri – marginale – despre festivitățile „Astra” de la Blaj, 1911*, în rev. „Astra blăjeană”, nr. 3(60), septembrie, Blaj, 2011, p. 15.
- ***, *Procesele verbale ale comitetului Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român, luate în ședințele de la 30 decembrie 1884 și 15 ianuarie 1885*, în rev. „Transilvania”, anul XVI, nr. 1-2, Ianuarie, Sibiu, 1885, pp. 15-16.
- ***, *Procesele verbale ale comitetului Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român, luate în ședințele de la 27 Februarie și 5 Martie 1885*, în rev. „Transilvania”, anul XVI, nr. 5-6, Martie, Sibiu, 1885, p. 47.
- ***, *Procesele verbale ale comitetului Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român, luate în ședințele de la 30 Martie, 24 și 25 Aprilie n. 1885*, în rev. „Transilvania”, anul XVI, nr. 9-10, Maiu, Sibiu, 1885, p. 79.

CUPRINS

1. Introducere	2
2. Românii din Transilvania între anii 1894-1918	4
2.1. Raporturile româno-maghiare (încercări de maghiarizare)	4
2.2. Activitatea culturală, educațională, socială și economică și religioasă a românilor în această perioadă.....	8
3. Concluzii.....	14
BIBLIOGRAFIE	15
CUPRINS	17